

Teadus ja võitlevad teadussõdalased

Jaak Aaviksoo

Nüüdisinimese liiginimi *homo sapiens*, tark inimene, viitab võimele abstraktselt mõelda ja üldistada oma kogemust seaduspärasusteks, mis aitavad mõista looduse, inimese ja ühiskonna toimimist. See mõistmine koos keele võimaldatud sotsiaalse kommunikatsiooniga ongi inimese arengueelis ja seeläbi tänapäevase inimkultuuri vundament.

Valgustusajast saati on inimkond oma mõistmisele ehitatud teadmisi sihikindlalt kasvatanud, luues selle käigus aegapidi teaduse kui institutsiooni. Teaduse sisu on teadmised, mille keskne kvaliteet on nende tõeväärtus elik tegelikkusele vastavus.

Teadmised, teadagi, võimaldavad inimestel oma eesmärgid saavutada. Millised eesmärgid olema peaksid, selle kohta ei oska teadus midagi öelda, sest see ei kuulu tegelikku, vaid hoopis soovitavasse maailma, mida ei valitse tõde ja vale, vaid hea ja halb. Seetõttu on tõsimeelsed teadlased neid kaht maailma sihikindlalt lahus hoidnud – mitte seepärast, et nad unistada ei oskaks, vaid et unistused tõeni jõudmist ei hägustaks.

Ometi huvitab enamikku inimestest parem homme kaugelt rohkem kui (näruse) tegelikkuse mõistmine. Sellest emotsioonist kantuna esitas tõetaotluslikule teadusele ajaloolise väljakutse Karl Marx, kes leidis, et seni on filosoofid maailma vaid mitmeti seletanud, ent asi seisab maailma muutmises. Sündinud oli parema tuleviku eest võitlev teadus. Järgmist murrangulist sammu sellel võitlusteel markeeris maksimum „Marksism on kõikvõimas, sest ta on õige!“. Tähtsusetu on siinkohal just sõna „õige“ kasutamine. Oluline ei ole enam tegelikkusele vastavus, tõesus, vaid ootustele/väärtustele vastav õigsus.

Nii kujunes võitleva teaduse paradigma, kus teadusliku mõistmise erapooletus allutati huvidepõhisele elik poliitilisele sihiseadele. Oli aasta 1848 ja ilmavalgust nägi „Kommunistliku partei manifest“. Jäi lisada vaid Niccolò Machiavelli mõtteid „eesmärk pühitseb abinõu“ ja sündinud ei olnud mitte ainult teaduslik kommunism, vaid ka maailma tänaseni kummitav ideoloogia.

Marksismi kõikvõimsuse asjus on palju erinevaid arvamusi. Jah, maailm on muutunud, ent neid muutusi saatnud ohvrite hulk ületab inimkonna kogu varasema kujutlusvõime ja sellegipoolest kaugeneb maailma tegelik areng sellest marksistlikust ideaalist. Kurioosumina olime küll äsja ebalevad tunnistajad, kui Hiina kommunistliku diktatuuri lahkel rahastamisel püstitati Marxi sünnilinnas Trieris talle mälestusmärk. Kui teadlasele?

Muidugi on eelnev mõttearendus lihtsustav, ent osundab selgelt teadust varitsevatele ohtudele, kui ajada segi tegeliku maailma mõistmise ja soovitava maailma kehtestamise lõppeesmärgid.

Sel arvamusevaldusel on ka konkreetne ajend. Tallinna Ülikooli professori Tõnis Saartsi Sirbis ilmunud artikkel¹ ilmeka sissejuhatusega: „Püüdlus iga hinna eest neutraalsuse poole võib kaudselt anda rohelise tule vägivallale, agressioonile, imperialismile ja inimsusevastastele kuritegudele.“

Veidi ümberpandult: neutraalsus on eetiliselt taunitav ja asjaosalisi saab süüdistada raskete, isegi inimsusevastaste kuritegude õigustamises. Kuidas tuleks sel juhul käituda, ei ole öeldud. Aga pikema mälu inimesed teavad, mida peajoonest kõrvalekaldumine endaga kaasa võib tuua. Olge valvsad!

Tänapäeva tegelikkusega suhestumiseks lisab autor tähelepaneku: „Ometi millegipärast lääne ühiskonnad „ei osta“ ühiskonnateadust, kus analüüsitakse holokausti, Gulagi või Butšat täiesti neutraalselt ja kiretult, andmata mingisugustki hinnangut, kas toimepanijad on käitunud õigesti või valesti.“ Selle sedastusega tuleb kahjuks nõustuda.

Aga nõustumisele tahaks provokatiivselt lisada: vahest just varasemate kuritegude põhjuste tõeliselt teadusliku uurimise puudumine või nõrkus ongi põhjustanud nende kordumise. Kes vigadest ei õpi, on määratud neid kordama. Kusjuures ükskõik kui kirglik moraalne hukkamõist ei aita ühegi tegeliku probleemi olemust mõista ja seeläbi neid tulevikus vältida.

On mõisteta, et Venemaa agressiooni Ukrainas ja sellega seotud sündmusi on raske kiretult käsitleda. See nõuab nii tugevat akadeemilist distsipliini kui ka sügavamat eetilist selgroogu, mis ei pruugi olla lihtne väljakutse. Samas ei ole n-ö poliitilise korrektsuse nõuded teadlastele kahjuks harvad ka palju lihtsamatel juhtudel. Paljud lääne ülikoolide teadlased kurdavad juba aastaid teatud teemade erapooletu käsitlemise võimatuse üle, eriti kui selle (võimalikud) järeldused ei ole kooskõlas võitlevate ideoloogiliste seisukohtadega. Oht sattuda aktivistide, aga ka poliitkorrektsete kolleegide tühistamisrännaku alla on viimastel aastatel oluliselt kasvanud. Osundatud artikli põhjal tajun, et surve enesetsensuuriks ja kohustuslikuks moraalseks truudusvandeaks kasvab ka Eesti akadeemilises kogukonnas.

Kui veel mõne aasta eest kuulis selliseid üleskutseid eelkõige võitlevate sotsiaalteadlaste hulgast, siis üha enam kuulduvad ideoloogilised võitlushüüed ka humanitaar- ja loodusteadlaste ridadest. Tagasihoidlik remark koolifüüsikasse kuuluva energia jäävuse seaduse asjus leiab hulgi teadussõdalastest taastuenergia ideolooge, kes süüdistavad sind ei milleski vähemas kui kogu planeedi hukutamises. Kurb!

Ei ole keeruline mõista katseid teadust politiseerida – teadmistel põhinev tegutsemine on osutunud inimkonnale äärmiselt edukaks ja loomulikult kasvab sellelt pinnalt soov kasutada teadmisi oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Selle soovi pahupool avaldub aga vääristunud ettekujutuses, et teadus institutsioonina tuleb allutada poliitiliste eesmärkide teenistusse. See ei tähenda ei enam ega vähemat kui sundida teadust tõe jumala asemel ideoloogilist puuslikku teenima.

Teaduse jõud ja õigustus seisnevad eelkõige tema objektiivsuses ja sõltumatuses igat sorti huvidest – see on suunatud ühemõtteliselt tegeliku maailma

¹ <https://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/soda-ukrainas-ning-sotsiaalteadlaste-neutraalsus-ja-vastutus/>

TEADLASE PILGUGA

mõistmisele. Muidugi, kuskil paistab ka teine ja parem soovide maailm, kuhu jõudmisel võiks teadusest kasu olla. Kindlasti ongi, kui rollid mõistmise ja soovide vahel on sisulises tasakaalus. Ometi oleks äärmiselt lihtsameelne anda järele kiusatusele allutada teadus soovitava tuleviku legitimeerimise ja kehtestamise teenistusse. Selle vältimatu lõpptulemus on ohvrirohke sunni rakendamine, mille õigustuseks tuuakse selle „teaduslikkus“. Ajalugu on täis õpetlikke näiteid.

Tagasi professor Saartsi ja tema viidatud „lääne ühiskonna rahastajatest“ kaasmõtlejate hoiakute juurde. Kui teil on neutraalsed, teaduse objektiivsuse kriteeriumidest kantud teadmised ühiskonna arengut puudutavalt, siis pole mitte ainult teie teaduspõhised soovitused, vaid ka teie moraalsed hinnangud toimunule usaldust ja juhendumist väärivad. Kui aga teid juhivad poliitilised huvid ja eelistused, siis pole ei teie nn teadusest ega ka hinnangutest enam kasu kui iga teise kaaskodaniku arvamusest.

[Ilmunud ajalehes Postimees 29. oktoobril 2022](#)